

Ο Άγιος Άνθιμος, Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας και τα λειτουργικά βιβλία

/ [Ορθόδοξες Προβολές](#)

Ἡ συμβολή τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας στή διαμόρφωση καί τήν προώθηση τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ ὑπῆρξε πολύ σημαντική. Ἕνας ἀπό τούς σημαντικότερους Ρουμάνους ποιητές, ὁ Μιχαήλ Ἐμινέσκου, ὀνόμασε τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας «πνευματική μητέρα τοῦ ρουμανικοῦ γένους, ἡ ὁποία γέννησε τή γλωσσική καί τήν ἐθνική ἐνότητα τοῦ λαοῦ» [\[1\]](#).

Τά πρῶτα τυπογραφεῖα στή Ρουμανία ἔκαναν τήν ἐμφάνισή τους λιγότερο ἀπό μισό αἰῶνα μετά τήν ἐφεύρεση τῆς τυπογραφίας ἀπό τόν Γουτεμβέργιο (1455). Αὐτά λειτουργοῦσαν μέσα σέ Μοναστήρια ἢ σέ Ἐπισκοπικές Ἑδρες, ὅπως τό Τιργόβιστε (Târgoviște), Βουκουρέστι, Ἰάσιο, Μπουζάου (Buzău), Νεάμτς κ.ἄ. Οἱ πρῶτοι τυπογράφοι ἦταν κληρικοί, ὅπως ὁ ἱερομόναχος Μακάριος [\[2\]](#), ὁ διάκονος Κορέσι [\[3\]](#), ὁ ἱερομόναχος Μητροφάνης καί πολλοί ἄλλοι. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι τό Ἱερατικόν τοῦ ἱερομονάχου Μακαρίου (1508), ἦταν τό πρῶτο τυπωμένο ὀρθόδοξο Ἱερατικόν στόν κόσμο.

Ξεχωριστή θέση στήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας κατέχει ὁ Μητροπολίτης Ἄνθιμος ὁ Ἰβηρας (1650 – 1716), ἔνεκα τῶν σπουδαίων τυπογραφικῶν καί πολιτιστικῶν του ἐπιτευγμάτων. Γεννήθηκε στήν Ἰβηρία

(σημερινή Γεωργία) τό 1650. Τό κοσμικό του ὄνομα ἦταν Ἀνδρέας[4]. Ἀπό μικρή ἡλικία αἰχμαλωτίστηκε ἀπό τούς Ὄθωμανούς καί ἔζησε τά νεανικά χρόνια του στήν Κωνσταντινούπολη ὡς δοῦλος. Ἔμαθε νά μιᾷ ἑλληνικά, ἀραβικά, σλαβικά καί τουρκικά[5]. Ἐνεκα τῆς σοφίας καί τῆς μόρφωσης πού εἶχε λάβει, ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος Β΄ Νοταράς πλήρωσε σημαντικό ποσό χρημάτων, γιά νά τόν ἐλευθερώσει. Φαίνεται πώς μετά τήν ἀπελευθέρωσή του παρέμεινε στήν Πόλη, ὅπου ἐκάρη μοναχός καί μετονομάσθη Ἄνθιμος.

Τόν Ἄνθιμο γνώρισε στήν Κωνσταντινούπολη ὁ Ἅγιος Νεομάρτυς Κωνσταντῖνος Μπρινκοβεάνου, ἡγεμόνας τῆς Οὐγγροβλαχίας, ὁ ὁποῖος καί τόν ἔφερε μαζί του στή Βλαχία, ἡ ὁποία κατέληξε νά εἶναι ἡ δεύτερή του πατρίδα. Τό 1691 ὁ Ἄνθιμος ἀνέλαβε τή διεύθυνση τοῦ Ἡγεμονικοῦ Τυπογραφείου Βουκουρεστίου, ὅπου καί ἐκτύπωσε τό πρῶτο βιβλίο, αὐτό μέ τίτλο «Οἱ διδαχές τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνορος πρός τόν υἱόν του, Λέοντα» [6]. Αὐτό τό ἔργο ἐκτυπώθηκε δαπάναις τοῦ Κωνσταντῖνου Μπρινκοβεάνου, στόν ὁποῖον καί τό ἀφιέρωσε ὁ Ἄνθιμος.

Τό 1696 γίνεται ἡγούμενος τῆς Μονῆς Σναγκῶβ, ὅπου ἵδρυσε ἕνα νέο τυπογραφεῖο. Μέσα σέ μόνο πέντε χρόνια καταφέρνει νά ἐκδώσει 15 βιβλία: 7 ἑλληνικά, 5 ρουμανικά, ἕνα σλαβονικό (Γραμματική τοῦ Μελετίου Σμοτρίτσκι), ἕνα σλαβο-ρουμανικό καί ἕνα ἑλληνο-ἀραβικό. Μεταξύ τῶν ἑλληνικῶν ἀξίζει νά σημειώσουμε τό Ἀνθολόγιον (1697), ἕνα ὀγκώδες βιβλίο μέ πάνω ἀπό 2000 σελίδες, τό ὁποῖο περιεῖχε ἀποσπάσματα ἀπό τά Μηναῖα, τό Ψαλτήριον, τό Ὡρολόγιον, τήν Ὀκτώηχον, τό Τριώδιον καί τό Πεντηκοστάριον. Ἀκόμα ἕνα σημαντικό ἔργο ἐκτυπωμένο στά ἑλληνικά εἶναι ἡ Ὁμολογία Πίστεως τοῦ Πέτρου Μογίλα, Μητροπολίτου Κιέβου (1699 – αὕτη ἦταν ἡ τρίτη ἑλληνική ἔκδοση).

Μεταξύ τῶν βιβλίων πού τύπωσε στή ρουμανική γλῶσσα ὑπενθυμίζουμε α) τό ἔργο τοῦ Ἑλληνα θεολόγου Μαξίμου Πελοποννησίου μέ τίτλο Βιβλίο ἥ φῶς (1699), τό ὁποῖο καταπολεμᾷ τίς βασικές λατινικές διδασκαλίες καί ἰδιαίτερα αὕτη τοῦ παπικοῦ πρωτείου, β) τά διδακτικά ἔργα Χριστιανικές διδασκαλίες (1700) καί γ) Τό ἄνθος τῶν δώρων (1701), καί τά δύο μεταφρασμένα ἀπό τά ἑλληνικά ἀπό κάποιον ἱερομόναχο ὀνόματι Φιλόθεο.

Τό 1701 ὁ Ἄνθιμος ἐκτυπώνει στό τυπογραφεῖο τῆς Μονῆς Σναγκῶβ τό ἑλληνο-ἀραβικό Ἱερατικόν, τό ὁποῖο εἶναι τό πρῶτο τυπωμένο βιβλίο μέ ἀραβικούς χαρακτῆρες. Αὕτη ἡ ἐκτύπωση ἔγινε μετά ἀπό παράκληση τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἀθανασίου Γ΄ Dabbas (1686-1694, 1720-1724) γιά τίς ἀνάγκες τοῦ Πατριαρχείου[7].

Ὁ ἀκούραστος Ἱερομάρτυς Ἄνθιμος τύπωσε πολλά ἀκόμα λειτουργικά βιβλία, ἀλλά ὁ χῶρος δέν μᾶς ἐπιτρέπει νά τά καταγράψουμε ὅλα. Μποροῦμε τουλάχιστον νά

υπενθυμίσουμε μερικά από αυτά, όπως τόν *Τόμο Χαράς* [\[8\]](#) (1705) στην ελληνική γλώσσα. Αυτό τό σημαντικό έργο άποτελεΐτο από περίπου 800 σελίδες καί περιείχε πέντε πολεμικές πραγματεΐες κατά τών Καθολικών. Ό τίτλος αΰτοϋ τοϋ έργου ήταν:

Τόμος Χαράς έν ω περιέχονται

Αί έπιστολαί Φωτίου τοϋ άγιωτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως,

Η άγία καί Οΐκουμενική όγδόη Σύνοδος,

Σημειώσεις τινές είς ταύτην τήν άγίαν Σύνοδον.

Τά άντιρρήτικα κατά τής άρχής τοϋ Πάππα τής Ρώμης, Νικολάου Ίατροφιλοσόφου,

Λόγος Μελετίου Άλεξανδρείας κατά τής άρχής τοϋ Πάππα.

Διάλογος Ίερομνήμονος μοναχοϋ μετά τινος έτέρου Μοναχοϋ κατά Λατίνων,

Τυπωθείς έν τή Έπισκοπή Ρημνίκου.

Ήγεμονοϋντος τοϋ εύσεβεστάτου έκλαμπροτάτου καί ύψηλοτάτου αϋθέντου καί ή γεμόνος πάσης Ούγκροβλαχίας κυρίου κυρίου Ίωάννου Κωνσταντίνου Μπασαράμπα Βοεβόδα.

Διά έξόδου καί έπιμελείας τοϋ μακαριωτάτου καί άγιωτάτου Πατριάρχου Ίεροσολύμων καί πάσης Παλαιστίνης κυρίου κυρίου Δοσιθέου,

Παρά τοϋ θεοφιλεστάτου καί λογιωτάτου έπισκόπου Ρημνίκου κυρίου Ανθίμου τοϋ έξ Ίβηρίας.

Έν έτει αψέ, κατά Μήνα Σεπτέμβριον.

Τό 1705 έκλέγεται Έπίσκοπος Ρημνίκου (Râmnic) καί στίς 28 Ίανουαρίου 1708 Μητροπολίτης Ούγγροβλαχίας. Ό Οΐκουμενικός Πατριάρχης Κυπριανός (1707-1709) άνεγνώρισε τήν έκλογή του καί ή ένθρόνισή του έγινε τήν Κυριακή τής Όρθοδοξίας (22 Φεβρουαρίου 1708) παρουσία τών Πατριαρχών Άλεξανδρείας καί Ίεροσολύμων [\[9\]](#). Ός ποιμενάρχης άνεδείχθη σπουδαΐος τυπογράφος, φιλόλογος, φιλομαθής, ταλαντοϋχος μεταφραστής καί γενικά φίλος τών γραμμάτων [\[10\]](#).

Άμέσως μετά τήν ένθρόνισή του μετέφερε τό τυπογραφείο Ρημνίκου στό Τιργόβιστε [\[11\]](#), τήν παλιά έδρα τής Μητρόπολης Ούγγροβλαχίας. Έδω τύπωσε 18 βιβλία (5 ελληνικά, 1 σλαβο-ρουμανικό, 1 σλαβο-ρουμανο-ελληνικό καί 11 ρουμάνικα). Τό 1715 μετακίνησε τό τυπογραφείο από τό Τιργόβιστε στό

Βουκουρέστι, όπου έκτύπωσε στά ελληνικά ένα περίφημο έργο μέ τίτλο *Χριστιανικές καί πολιτικές συμβουλές πρός τόν ήγεμόνα Στέφανο Καντακουζηνό* (1714-1716). Τό βιβλίο είναι έργο τοῦ ἰδίου τοῦ Ἀνθίμου, στό ὁποῖο χρησιμοποιεῖ πολλά χωρία τῆς Ἀγίας Γραφῆς καί διαφόρων Ἑλλήνων καί Λατίνων συγγραφέων. Στό τέλος τῶν συμβουλῶν ὁ Ἀνθιμος ἔγραψε προσευχές γιά τήν κάθε ἡμέρα τῆς ἐβδομάδας πρός τόν Θεό καί τήν Παναγία. Οἱ προσευχές πού ἀπευθύνονται στόν Θεό εἶναι ἐμπνευσμένες ἀπό τήν ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ καί τοῦ Ὁρθρου, ἐνῶ ἐκεῖνες πού ἀπευθύνονται πρός τήν Παναγία εἶναι γραμμένα ἀπό τόν ἴδιο. Τό μήνυμα πού θέλει νά μεταδώσει ὁ Ἅγιος Ἀνθιμος εἶναι ὅτι οἱ πολιτικοί πρέπει νά προσεύχονται συνεχῶς, γιά νά ἔχουν τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ στά ἔργα πού ἐπιτελοῦν [\[12\]](#).

Τό τυπογραφικό του ἔργο [\[13\]](#) ἔληξε τό 1716, ὅταν ἔγκατέστησε ἕνα καινούργιο τυπογραφεῖο στή Μονή Ἀγίων Πάντων στό Βουκουρέστι (γνωστή ὡς Μονή Ἀντίμ), τήν ὁποία ἱδρυσε ὁ ἴδιος τό 1713-1715. Τό τελευταῖο βιβλίο πού έκτύπωσε ἦταν ἡ *Ἱερά Ἱστορία* [\[14\]](#) τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων, πατέρα τοῦ πρώτου Φαναριώτη ήγεμόνα τῆς Οὐγγροβλαχίας, Νικολάου Μαυροκορδάτου [\[15\]](#).

Ὁ τυπογράφος Ἀρχιερεὺς Ἀνθιμος Οὐγγροβλαχίας κατάφερε, μέσα στά 25 περίπου χρόνια δράσης σέ ρουμανικό ἔδαφος (1691-1716), νά τυπώσει ἢ νά ἔχει τήν ἐπίβλεψη ἐκτύπωσης 63 βιβλίων [\[16\]](#). Ὅσον ἀφορᾷ τή γλῶσσα ἐκτύπωσης, 30 ἦταν στά ελληνικά, 22 στά ρουμανικά, μία στα σλαβονικά, 9 ἦταν δίγλωσσα (6 σλαβο-ρουμανικά, 2 ἑλληνο-ἀραβικά καί 1 ἑλληνο-ρουμανικό) καί 1 τρίγλωσσο (ἑλληνο-σλαβο-ρουμανικό) [\[17\]](#). Τό περιεχόμενο τῶν βιβλίων ἦταν ποικίλο: λειτουργικό, βιβλικό (Ψαλτήριο καί Καινή Διαθήκη), δογματικό, κηρυγματικό, διδακτικό γιά τόν κλῆρο, φιλοσοφικό κ.ἄ.

Ὁ Ἅγιος Ἀνθιμος ὁ Ἰβηρίτης ἐκτός ἀπό τό τυπογραφικό ταλέντο εἶχε καί τό συγγραφικό καί ρητορικό ταλέντο. Κάποια ἔργα του τυπώθηκαν, ὅμως ἄλλα ἔμειναν χειρόγραφα. Ἐκτός ἀπό τό προαναφερθέν ἔργο *Χριστιανικές καί πολιτικές συμβουλές πρός τόν ήγεμόνα Στέφανο Καντακουζηνό*, ἔγραψε τρία ἔντυπα μέ ποιμαντικό χαρακτήρα πρός τούς πνευματικούς τῆς χώρας.

Όμως, τό πολυτιμότερο συγγραφικό έργο πού άφησε ό Μητροπολίτης Άνθιμος είναι οί *Διδαχές*. Πρόκειται για 28 όμιλίες, κατά τήν περίοδο τής Αρχιερατείας του, σέ διάφορες Δεσποτικές έορτές, στίς Θεομητορικές έορτές καί σέ μερικούς Άγίους. Σέ αυτές προστίθενται ακόμη 7 όμιλίες σέ διάφορες περιστάσεις (στήν ένθρόνισή του, 3 σέ έξόδιες άκολουθίες καί 3 περί έξομολογήσεως). Πρόκειται για ένα σπουδαίο βιβλίο κηρυγμάτων, τό όποιο καθιστά τόν Μητροπολίτη Άνθιμο ανάμεσα στους μεγάλους ιεροκήρυκες τής Έκκλησίας. Δυστυχώς οί *Διδαχές* του είδαν τό φώς του τυπογραφείου άρκετά άργά, τό δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα[18].

Τήν περίοδο τής Αρχιερατείας του Άγίου Ανθίμου ή Ρουμανία βρίσκεται υπό όθωμανική κατοχή, αλλά έχει τοπικούς ήγεμόνες. Όμως, από τίς άρχές του 18^{ου} αιώνα ή όθωμανική κυβέρνηση (Ύψηλή Πύλη) αποφασίζει νά στέψει χριστιανούς ήγεμόνες από τήν Κωνσταντινούπολη. Μέ τόν έρχομό του Νικολάου Μαυροκορδάτου στον ήγεμονικό θρόνο τής Ούγγροβλαχίας, ξεκινά μία νέα ιστορική περίοδος για τίς ρουμανικές χώρες: «ή περίοδος τών Φαναριωτών[19]» (1711-1821). Οί λόγιοι πού οί Όθωμανοί προχώρησαν σέ μία άλλαγή του καθεστώτος είναι πολλοί καί διάφοροι, επιδιώκοντας βέβαια τόν άποτελεσματικότερο έλεγχο τής Μολδοβλαχίας. Πρέπει νά λάβουμε υπόψη ότι αυτή τήν περίοδο υπάρχει μία έντονη κοινή προσπάθεια τών χριστιανικών λαών τής όθωμανικής αυτοκρατορίας νά άπαλλαγούν από τήν όθωμανική κυριαρχία. Για παράδειγμα, οί Όθωμανοί μαθαίνουν για τή συνεργασία του Δημητρίου Καντεμίρ (ήγεμόνα τής Μολδαβίας) μέ τόν Τσάρο τής Ρωσίας, πράγμα πού τους έξοργίζει. Προβλέποντας τους κινδύνους, οί Όθωμανοί πλέον άρχίζουν νά στέλλουν δικούς τους άνθρώπους πού νά μπορούν νά υπηρετούν τά συμφέροντά τους.

Ένας από τους λόγους πού ή Πύλη επιλέγει νά τήν αντιπροσωπεύουν Έλληνες του Φαναρίου είναι ή έξτρεμιστική (φονταμενταλιστική) έρμηνεία του Κορανίου, σύμφωνα μέ τήν όποία οί γλωσσες τών χριστιανών είναι «βρώμικες», γι' αυτό καί δέν τίς μαθαίνουν[20]. Έξ ου καί ό θεσμός του δραγομάνου, ό όποιος άποτελοϋσε ένα στάδιο προετοιμασίας καί κατάρτισης για τους υποψήφιους για τίς δύο θέσεις ήγεμόνων Βλαχίας (μέ έδρα τό Βουκουρέστι) καί Μολδαβίας (μέ έδρα τό Ίάσιο). Οί Φαναριώτες ήγεμόνες είχαν μεγάλη έξουσία ακόμη καί πάνω στους κληρικούς, τους όποίους μπορούσαν νά διώξουν σύμφωνα μέ τά συμφέροντά τους. Για νά διατηρήσουν τή θέση τους, έπρεπε νά στέλλουν στήν Πύλη κάθε χρόνο ένα μεγάλο ποσό χρημάτων, αυτό όδήγησε σέ ένα διπλό φόρο πού ήταν αναγκασμένοι οί Ρουμάνοι νά πληρώνουν: τόν συνηθισμένο φόρο προς τήν Πύλη καί τόν φόρο προς τους Φαναριώτες[21].

Όλα αυτά είχαν ως άποτέλεσμα τή δημιουργία μιās άρνητικής στάσης άπέναντι στους νέους ήγεμόνες από το Φανάρι. Τό 1716 ξέσπασε ένας νέος πόλεμος μεταξύ

Όθωμανών και Αυστριακών. Κατόπιν οδηγίων από την Πύλη, ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος έφυγε από τό Βουκουρέστι και κατευθύνθηκε προς τόν Δούναβη. Πήρε μαζί του και τόν Μητροπολίτη Άνθιμο. Έπειδή ο Άνθιμος είχε διαφωνίες μέ την πολιτική του Μαυροκορδάτου, τίς όποιες και εξέφρασε, επέστρεψε στό Βουκουρέστι δηλώνοντας ότι δέν μπορεί νά εγκαταλείψει τό ποίμνιό του. Φτάνοντας στό Βουκουρέστι, μαζί και μέ άλλους βογιάρους εκλέγουν ένα νέο ήγεμόνα, τόν Πατράσκου Μπρεζοϊάνου.

Έπιστρέφοντας πίσω στό Βουκουρέστι, ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος τιμωρεί τούς αντιπάλους του, μεταξύ τών όποιων και τόν Μητροπολίτη Άνθιμο έτσι, κατηγορήθηκε ότι είχε μπλεχθεί σέ δολοπλοκία γιά την απόσπαση τής Βλαχίας από την Όθωμανική αυτοκρατορία και την υπαγωγή της στην Αυστροουγγαρία, κάτι πού δέν ήταν αληθινό[22]. Ο Μητροφάνης Γρηγοράς σημειώνει ότι ο Νικόλαος κάλεσε τόν Άνθιμο στην αυλή του ,και όταν έφτασε, οί Όθωμανοί φύλακες τόν συνέλαβαν, του ξερίζωσαν τά γένια και τά μαλλιά και άφοϋ τόν βασάνισαν, τόν φυλάκισαν. Παράλληλα, ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος ζήτησε από τόν Οικουμενικό Πατριάρχη Ίερεμία Γ΄ την καθαίρεση του Μητροπολίτου, πράγμα πού ο Πατριάρχης μέ τά μέλη τής Συνόδου έκαναν. Η καθαίρεση ήρθη στις 8 Μαρτίου 1966 από τόν Οικουμενικό Πατριάρχη Αθιναγόρα[23].

Ο Άντον Μαρία ντέλ Κιάρο αναφέρει ότι ένϋ αρχικά ή τιμωρία του Μητροπολίτη ήταν ή έξορία στη Μονή Αγίας Αικατερίνης του Όρους Σινά, στό δρόμο οί στρατιώτες τόν σκότωσαν και πέταξαν τό σϋμα είτε στον ποταμό Μαρίτσα (Έβρο), είτε στον ποταμό Τούντζα (παραπόταμο του Έβρου)[24]. Δέν είναι γνωστή ή ακριβής ήμερομηνία του μαρτυρίου του, αλλά σίγουρα ήταν μετά τίς 22 Σεπτεμβρίου 1716, ήμερομηνία κατά την όποία ο Μητροπολίτης Άνθιμος έβαζε γιά τελευταία φορά την υπογραφή του σέ επίσημο έγγραφο[25].

Ο Άγιος Άνθιμος υπήρξε σπουδαία προσωπικότητα. Υπηρέτησε τόν ρουμανικό λαό μέ πολλούς τρόπους, ιδιαίτερα μέ τό έκτυπωτικό του έργου. Μέ τίς μεταφράσεις τών λειτουργικών βιβλίων στη ρουμανική γλώσσα συνέβαλε τεράστια στην ολοκλήρωση τής διαδικασίας ένταξης τής τοπικής γλώσσας στις λατρευτικές ακολουθίες. Η λειτουργική γλώσσα του Άνθιμου διατηρείται μέχρι τίς ήμέρες μας, μέ άσήμαντες αλλαγές.

Η Ίερά Σύνοδος τής Έκκλησίας τής Ρουμανίας στις 21 Ιουνίου 1992 έπιβεβαίωσε την αγιότητα του Μητροπολίτη Ούγγροβλαχίας Άνθιμου Ίβηρίτου, όρίζοντας ως ήμέρα μνήμης του τίς 27 Σεπτεμβρίου.

Διακ. Ἀνδρέα Ματέι, Ὁ Ἅγιος Ἀνθιμος, Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας καί τὰ λειτουργικά βιβλία, στήν «Ὄρθόδοξη Μαρτυρία» ἀρ. 118 (Ἄνοιξη-Καλοκαίρι 2019), σ. 51-58.

[1] Mihai Eminescu, *Timpul*, 14 august 1882 στό «Opere», τομ. 13, Editura Academiei Române, București 1989, σ. 168-169.

[2] Ὁ ἱερομόναχος Μακάριος (1450/1455 – 1521) γεννήθηκε στή Σερβία καί ἔμαθε τήν τέχνη τῆς τυπογραφίας στή Βιέννη, στό τυπογραφεῖο τοῦ Andreas Toressani. Ἀκολουθῶς, ἐργάστηκε στό τυπογραφεῖο τοῦ πρίγκηπα Gheorghe Cernoievici στό Μαυροβούνιο. Μετά τό 1496 ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείπει τό Μαυροβούνιο λόγω τῆς ὀθωμανικῆς κατοχῆς. Ἔτσι, ἦλθε καί ἔζησε στήν Οὐγγροβλαχία, ἡ ὁποία διατηροῦσε ἀκόμα τήν ἐσωτερική της αὐτονομία. Ἐδῶ, μέ τήν ὑποστήριξη τοῦ τοπικοῦ βοεβόδα, Radu cel Mare, κατάφερε νά ἱδρύσει τυπογραφεῖο στό Τιργόβιστε ἢ στή Μονή Ντεάλου. Ὁ Μακάριος στήν Οὐγγροβλαχία ἐκτύπωσε τρία ἐκκλησιαστικά βιβλία στή σλαβονική γλῶσσα: α) Τό *Ἱερατικόν* (1508), μέ τίς τρεῖς βυζαντινές Θεῖες Λειτουργίες. Εἶναι ἡ πρώτη ἔκδοση ὀρθόδοξου Ἱερατικοῦ (ἡ πρώτη ἐλληνική ἔκδοση τοῦ *Ἱερατικοῦ* γίνεται τό 1526 στή Βενετία καί τή Ρώμη). β) Τήν *Ὀκτώηχο* (1510) περιλαμβάνοντας τίς ἀκολουθίες τοῦ α' ἡχου γιά ὁλόκληρη τήν ἐβδομάδα, ἐνῶ γιά τούς ἡχους β' - πλ. δ' μόνο τίς ἀκολουθίες Σαββάτου καί Κυριακῆς. γ) Το *Τετραευαγγέλιον* (1512), τό ὁποῖο περιλάμβανε τά τέσσερα Εὐαγγέλια μέ τήν κανονική τους σειρά. Το 1512 ὁ Μακάριος ἀνῆλθε στό Μητροπολιτικό θρόνο τῆς Οὐγγροβλαχίας (Pr. Prof. Dr Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române – Compendiu [Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας-Ἐπιτομή]*, Ediția a II-a revăzută și întregită, Editura Andreiana, Sibiu 2009, σ. 171-172).

[3] Ὁ διάκονος Κορέσι εἶναι ἕνας ἀπό τούς σπουδαιότερους Ρουμάνους τυπογράφους. Γεννήθηκε στό Τιργόβιστε, ἀλλά ἐγκαταστάθηκε στό Μπρασόβ ὅπου ἐπιτέλεσε ἕνα μεγάλο τυπογραφικό ἔργο. Ἐκτύπωσε πολλά λειτουργικά βιβλία καί βιβλία κατηχητικοῦ περιεχομένου στά σλαβικά. Ἡ σπουδαιότητα τοῦ ἔργου του ἔγκειται στό ὅτι ἐκτύπωσε τά πρῶτα λειτουργικά βιβλία στή ρουμανική γλῶσσα. Γιά παράδειγμα ἐκτύπωσε τό *Ἱερατικόν* στά ρουμανικά τό 1570 καί ἀπό τότε ξεκίνησε ἡ διαδικασία τοῦ ἐκρουμανισμοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν, πού διήρκεσε περίπου ἕναν αἰῶνα (Pr. Prof. Dr Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ὅ.π., σ. 173).

[4] Βλ. «Ἄνθιμος, Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας», *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανική Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 2, Στρατηγικές Ἐκδόσεις, Ἀθήνα 2011, σ. 479.

[5] †Calinic Botoșăneanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Iașilor, *Sfinții – Mlădițe din Hristos (51 de Predici) [Οἱ Ἅγιοι – Κλήματα τοῦ Χριστοῦ (51 κηρύγματα)]*, Editura Doxologia, Iași 2010, σ. 184.

[6] Βασιλείου τοῦ Ρωμαίων Βασιλέως, *Κεφάλαια παραινετικά* ξς' πρὸς τόν ἑαυτοῦ υἱόν Λέοντα, PG 107, XXI-LVI. Πολλοί εἰδικοί ἐρευνητές θεωροῦν ὅτι αὐτές οἱ διδαχές γράφτηκαν ἀπό τόν Ἅγιο Φώτιο, Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος μερίμνησε μέ πολύ προσοχή γιά τήν ἐκπαίδευση τοῦ μέλλοντικοῦ Αὐτοκράτορα Λέοντος Στ' τοῦ Σοφοῦ. Ἐξάλλου, μέσα ἀπό τό ἔργο φαίνεται ὅτι ὁ συγγραφέας εἶναι ἄνθρωπος πού ζεῖ σύμφωνα μέ τόν νόμο τοῦ Θεοῦ καί ἐπιθυμεῖ ὅπως καί ὁ Αὐτοκράτορας Λέων νά κάνει τό ἴδιο. Τό ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν καθοδηγήσεων εἶχαν σπουδαῖο ρόλο ἀφοῦ, ὁ Λέων συνέθεσε πολλά στιχηρά καί ἰδιόμελα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν, ὅπως τά Ἑνδεκα Ἑωθινά Δοξαστικά τοῦ Ὁρθοῦ κ.ἄ. (*Conducătorul Creștin Înțelept – Vasile Macedoneanul, Împăratul Bizanțului – Învățăturile către fiul său, Leon cel Înțelept, Împăratul Bizanțului și Sfântul Antim Ivireanul Mitropolitul Țării Românești-Sfaturile creștino-politice către Domnitorul Ioan Ștefan Cantacuzino [Ὁ Σοφός Χριστιανός Ἡγέτης – Βασίλειος ὁ Μακεδόνας, Αὐτοκράτορας Βυζαντίου – Διδαχές πρὸς τόν υἱόν του, Λέοντα τόν Σοφό, Αὐτοκράτορα Βυζαντίου καί Ἅγιος Ἄνθιμος ὁ Ἰβήρας Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας – Χριστιανικές καί πολιτικές συμβουλές πρὸς τόν Ἡγεμόνα Ἰωάννη Στέφανο Καντακουζηνό]*, μετάφραση ἀπό τήν ἐλληνική στή ρουμανική γλῶσσα ἀπό τόν π. Daniel-Alexandru Bărică, Editura Basilica a Patriarhiei Române, Βουκουρέστι 2010, σ. 13)

[7] Βλ. Pr. Prof. Dr Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ὅ.π., σ. 207-208.

[8] Τό ἔργο εἶναι προσβάσιμο στήν Ψηφιοθήκη τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: <http://digital.lib.auth.gr/record/126591?ln=el>

[9] Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Predici*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 2000, σ. 438.

[10] Βλ. †Gherasim, Arhiepiscopul Râmnicului, *Viața Sfântului Martir Constantin-Vodă Brâncoveanu și a celor împreună pătimitori cu dânsul* [Ἡ ζωὴ τοῦ Ἀγίου Μάρτυρος Βοεβόδα Κωνσταντίνου Μπραγκοβεάνου καί τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων], Editura “Sfântul Antim Ivireanul”, Râmnicu-Vâlcea 2014, σ. 50-51.

[11] Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι τό Τιργόβιστε ἦταν ἡ Ἔδρα τῆς Μητρόπολης Οὐγγροβλαχίας ἀπό τίς 17 Αὐγούστου 1517 μέχρι τίς 8 Ἰουνίου 1668, ὅταν ἐπίσημα ἀποφασίστηκε ἡ μετακίνηση τῆς Μητροπολιτικῆς Ἐδρας στό Βουκουρέστι. Παράλληλα, ὁ περικαλλὴς ναὸς τῶν Ἀγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης, τόν ὁποῖον ἱδρυσε ὁ ἡγεμόνας Κωνσταντῖνος Σερμπάν Μπασαράμπ (1654-1658), ἀνακηρύχθηκε Μητροπολιτικός Ναός (Βλ. Preot Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române vol. I*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1980, σ. 243-345 καί *Istoria Bisericii Ortodoxe Române vol. II*, σ. 126)

[12] Χριστιανικές καί πολιτικές συμβουλές πρὸς τόν Ἡγεμόνα Ἰωάννη Στέφανο Καντακουζηνό..., ὁ.π., σ. 14-15.

[13] Γιά ἕναν ὁλοκληρωμένο κατάλογο μέ τά βιβλία πού τύπωσε ὁ Μητροπολίτης Ἄνθιμος ἡ πού τυπώθηκαν μέ τή δική του φροντίδα, βλ. Archimandrite Mihail Stanciu, *Holy Hierarch Martyr Anthim the Iberian, Metropolitan of Wallachia (1708-1716). His life and pastoral-missionary activity*, σ. 7-10.

[14] *Ἱστορία Ἱερά, ἥτοι τὰ Ἰουδαϊκά κατ' ἐπιτομὴν συγγραφέντα παρὰ τοῦ Εὐσεβεστάτου, Ἐκλαμπροτάτου, καὶ Σοφωτάτου, Αὐθέντου Κυρίου, Κυρίου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ Μεγάλου Λογοθέτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἐξ Ἀπορρήτων τῆς Κραταιᾶς Βασιλείας τῶν Ὁθωμανῶν. Καὶ διὰ δαπάνης τοῦ Εὐσεβεστάτου, καὶ Ὑψηλοτάτου Αὐθέντου, καὶ Ἡγεμόνος πάσης Οὐ γγροβλαχίας, Κυρίου, Κυρίου, Ἰωάννου Νικολάου Βοεβόδα τοῦ Σοφωτάτου Υἱοῦ αὐτοῦ, ἐν τῇ Σεβασμίᾳ Μονῇ τῶν Ἁγίων Πάντων, Ἀρχιερατοῦντος τοῦ Πανιερωτάτου, καὶ Θεοπροβλήτου Μητροπολίτου Κυρίου Ἀνθίμου τοῦ ἐξ Ἰβηρίας, πρὸς τὸ διανεμέσθαι δωρεὰν πρὸς τοῖς Εὐσεβέσι διὰ ψυχικὴν αὐτῶν σωτηρίαν. (Τὸ ἔργο εἶναι προσβάσιμο στὴν Ψηφιακὴ Βιβλιοθήκη Νεοελληνικῶν Σπουδῶν: <https://anemi.lib.uoc.gr>)*

[15] Βλ. *Istoria Ilustrată a României*, coord. Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan, Editura Litera, București 2016, σ. 308-309.

[16] Σύμφωνα με ἄλλους ἐρευνητές πρόκειται γιὰ 67 βιβλία (Βλ. Archimandrite Mihail Stanciu, *ὅ.π.*, σ. 10).

[17] Preot Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române vol. II*, σ. 150.

[18] Βλ. Antim Ivireanul, *Didahii*, Biblioteca școlarului, Editura Litera, București - Chișinău, σ. 279.

[19] Ὁ «αἰώνας τῶν Φαναριωτῶν» εἶναι εἶναι ἡ πιὸ ἀμφιλεγόμενη περίοδος τῆς ρουμανικῆς ἱστορίας. Ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους ἱστορικούς ἔχουν ἐκφρασθεῖ οἱ πλεον ἄντικρουόμενες κρίσεις γιὰ τὴν ποσορὰ τῶν Φαναριωτῶν. Ἡ μία σχολή, πού συμπίπτει χρονικά μέ τὴν ἀποκρυστάλλωση τοῦ ρουμανικοῦ ἐθνικισμοῦ, παρουσιάζει τὸν «αἰώνα τῶν Φαναριωτῶν» ὡς τὴ σκοτεινότερη περίοδο τῆς ρουμανικῆς ἱστορίας. Ἡ ἄλλη, πιὸ σύγχρονη, ἔχει πολὺ θετικότερη ἄποψη, ἐστιάζοντας κυρίως στὴν πολιτιστικὴ προσφορά, τίς κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις καὶ τὸ ἔργο ἐκσυγχρονισμοῦ τῶν Φαναριωτῶν. Πρὶν ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἀποτίμηση, ὀφείλει κανεὶς νὰ ἐξετάσει τὸ σύστημα διορισμοῦ τῶν Φαναριωτῶν. Αὐτὸ λειτουργεῖ ὡς μηχανὴ ἐσόδων τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου, ἐξαιτίας τόσο τῆς φύσης τοῦ ὀθωμανικοῦ συστήματος, ὅσο καὶ τοῦ ἀδυσώπητου ἀνταγωνισμοῦ γιὰ τὴν κατάληψη τῶν δύο θρόνων (Ἀλέξανδρος Μασαβέτας, *Κωνσταντινούπολη: Στίς ἄγνωστες γειτονιὲς τοῦ Κερατίου*, Ἐκδόσεις Πατάκη, Ἀθήνα 2017, σ. 213-214).

[20] Neagu Djuvara, *O scurtă istorie ilustrată a românilor* [Μιά σύντομη εικονογραφημένη ιστορία τῶν Ρουμάνων], Editura Humanitas, București 2015, σ. 214

[21] Βλ. Ion I. Nistor, *Istoria Românilor vol. I*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București 2002, σ. 556-558 □ *Istoria Ilustrată a României*, coord. Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan, Editura Litera, București 2016, σ. 309

[22] Ἱερομονάχου Μακαρίου Σιμωνοπετρίτου, *Νέος Συναξαριστής τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Τόμος Α΄ (Σεπτέμβριος), Ἔκδ. Ἰνδίκτου, Ἀθῆναι 2011, σ. 332.

[23] Preot Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române vol. II*, σ. 159-160.

[24] Σύμφωνα μέ τόν Νέο Συναξαριστή, πιστεύεται ὅτι τόν ἔπνιξαν στήν λίμνη Σναγκῶβ, 25-30 χιλιόμετρα ἀπόσταση ἀπό τό Βουκουρέστι (*Νέος Συναξαριστής τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ...* σ. 333)

[25] Βλ. Anton Maria del Chiaro, *Storia delle moderne rivoluzioni de la Valachia*, Editura N. Iorga, București 1914 □ *Martiriul Sfinților Brâncoveni* (Ediție redactată și îngrijită de L. S. Desartovici), Editura Sophia, București 2014, σ. 500.